

Wydaje się więc, że i u św Pawła połączenie tych dwóch zagadnień: paruzji i ucisku w listach do Tessaloniczan³⁴ nie jest przypadkowe. W każdym razie wyraz thlipsis — ucisk w 2 Tes 1,6 posiada na pewno sens eschatologiczny³⁵. Jest też zrozumiałe, że ów ucisk potęguje oczekiwanie paruzji i wzmacnia pragnienie wzięcia udziału w triumfie Chrystusa.

Wszystko to przemawia za tym, że tęsknota za paruzją wśród pierwszych chrześcijan była powszechną i że pragnął jej także apostoł narodów. Czy pragnął ją ujrzeć za swego jeszcze życia? Odpowiedzią na to pytanie, zgodną nie tylko z treścią listów Pawłowych i całego Nowego Testamentu, ale także z odkrytymi ostatnio dokumentami, współczesnymi pierwotnemu chrześcijaństwu, zajmiemy się w jednym z następujących artykułów.

Laski Warszawskie

Ks. JAN STĘPIEŃ

Ks. Feliks Gryglewicz, Lublin

MAPA Z MADABY

Odnalezienie mozaikowej mapy z Madaby¹ miało swoją tragiczną stronę. Topografia biblijnej Palestyny, która dzięki odnalezieniu tej mapy mogła zubożyć się w dokładny obraz interesującego nas całego bliskiego wschodu, faktycznie wzbogaciła się tylko o wiadomości fragmentaryczne.

W 1884 r. do Nikodema, prawosławnego patriarchy w Jerozolimie przyszło pismo z Transjordanii, w którym jeden z mnichów przysłał wiadomość o tym, że w cerkwi w Madabie, 35 km na południe od Ammanu, niedaleko góry Nebo, jest piękna mozaika, na której można odczytać nazwy miast palestyńskich. W związku z projektowaną przebudową cerkwi mnich zapytywał, co należy zrobić z tą mozaiką. W najbliższych latach jednak ani mnich odpowiedzi, ani cerkiew przebudowy się nie doczekały.

W 1890 r. po nominacji Gerazimosa na stanowisko jerozolimskiego patriarchy, roboty w Madabie ruszyły naprzód. Nowy patriarcha do Madaby wysłał jakiegoś majstra murarskiego — „architekta“, który na miejscu dawnej zbyt małej i zniszczonej, miał wybudować nową cerkiew z tym, że jeżeli mozaika, o której pisano, jest naprawdę piękna, to w całości powinna znaleźć się w nowej świątyni. Po skończeniu budowy

³⁴ 1 Tes 1,6; 3,3.4.7; 2 Tes 1,4.6.

³⁵ Por. B. Rigaux, *Saint Paul*, d. c., 382.

¹ Najlepszą kolorową reprodukcję mapy z Madaby podali P. Palmer — H. Guthe, *Die Mosaikkarte von Madaba*. Leipzig 1905. M. Aviyonah, *The Madaba Mosaic Map*. Jerusalem 1954.

„architekt“ stwierdził, że mozaika nie przedstawiała takiej wartości, jaką jej przypisywano, ale że pozostała w murach nowej cerkwi.

Mimo tego stwierdzenia nieuspokojony patriarcha w 1896 r. prosił O. Kleofasa Koikylidosa, bibliotekarza prawosławnego klasztoru w Jerozolimie o to, by wizytując szkoły w Transjordanii zaszedł do cerkwi w Madabie i sam przekonał się o wartości mozaiki. To, o czym przekonał się O. Kleofas, wywołało podziw dla mozaiki i jej wykonawców a oburzenie na „architekta“ i murarzy, którzy mozaikę w największej części zniszczyli bezpowrotnie.

Jest faktem, że prawie wszystko, co pozostało z mozaiki, znajduje się w murach cerkwi, jednakże jeden brzeg jej wychodzi poza mur. Nowa cerkiew bowiem ma inne wymiary i troszkę inne położenie, aniżeli dawna. Na miejscu, gdzie postawiono filar mozaikę świadomie usunięto, a przy robotach budowlanych nie tylko mozaiki nie zabezpieczono przed zniszczeniem, ale przez nieodpowiednie obchodzenie się z nią tak wiele jej części zniszczono, że pozostało tylko to, co się silniej trzymało. Jest to niewielka część przedstawiająca skrawek Palestyny. Południowa część mozaiki sięga wprawdzie aż do delty Nilu włącznie, jednak północnej części, która przedstawiała Galileę, Syrię i Azję Mniejszą aż po Konstantynopol, całkowicie brak. Pozostałe części są tylko resztkami tego co było, a czego zachowanie nie stwarzało wielkich trudności.

O. Kleofas Koikylides i geometra patriarchatu Jerzy Arvanitaki zrobili zaraz kopię tych części muru, które pozostały², w lutym zaś 1897 r. dokładnie je zbadali: dyrektor Szkoły Biblijnej w Jerozolimie O. M. J. Lagrange, oraz jej profesor O. L. R. Vincent³. Resztki mapy zostały zabezpieczone i rozpoczęto nad nią studia, które w drobnych szczegółach jeszcze trwają⁴.

Z dotychczasowych badań wynika, że autorem mozaikowej mapy Ziemi św. w Madabie był prawdopodobnie jakiś Salamanios, który w Madabie pozostawił po sobie jeszcze inne mozaiki. Osoba jego nie jest nam bliżej znana. Możliwe, że był mnichem, który w klasztorze czytał źródłowe dzieła dotyczące geografii i topografii Palestyny, specjalnie Euzebiusza Onomastikon, a w czasie podróży poznał wszystkie szczegóły Ziemi św. Mapa, która nas interesuje została przez niego wykonana na podłodze cerkwi po 578 a przed 608 r., tj. za rządów biskupa Sergiosa odznaczającym się wielkim ożywieniem ruchu artystycznego⁵.

² Kleofas Koikylidos, *Mozaikowa i geograficzna mapa Syrii, Palestyny i Egiptu z Madaby* (po grecku). Jerusalem 1897.

³ M. J. Lagrange, *La mosaïque géographique de Madaba*. „Revue Biblique” 6 (1897) 165—84.

⁴ Bibliografię zob.: R. T. O. Callaghan, *Madaba* (Carte de). Dictionnaire de la Bible, Supplement 5 (1953) 704. V. R. Gold, *The Mosaic Map of Madaba*. Biblical Archaeologist 21 (1953) 50—71.

⁵ P. Thomsen, *Der Kunstler der Mosaikkarte von Madaba*. Byzantinische Zeitschrift 30 (1929—30) 597—601.

Każdy, kto wchodził do cerkwi przed oczyma swoimi miał rozparty obraz całej Ziemi św. z wszystkimi jej sanktuariami, jakie były za życia autora mozaiki. Cerkiew zwrócona była ołtarzem w stronę wschodnią. Autor mozaiki zatem tak przedstawił Ziemię św. jak wyglądała ona z zachodu, z lotu ptaka będącego w tej pozycji, w jakiej znajduje się wierny wchodzący do cerkwi⁶.

Pierwsze wrażenie przy jej oglądaniu, to są bardzo żywe kolory, którymi autor mozaiki umiał przedstawić ukochany przez siebie, a święty dla wszystkich kraj. Kolorami operował nadzwyczaj sugestywnie. Góry judzkie i ich zbocza są czarne z różnymi szarymi odcieniami, czerwienią zaś grają góry Synaju. Czarno-zielone, bardzo ruchliwe wody Morza Martwego i Jordanu unoszą na swych wodach barki. Różowe ciała marynarzy musiały przyciągać do siebie oczy obserwatorów — niestety zostały zniszczone. Przez wody Jordanu i Nilu można zobaczyć białe lub żółtawe ryby. Rzeki ze wschodniej strony, z Transjordanii wpadają do Morza Martwego płyną zielonymi dolinami poprzez biały i żółtawo-różowy pustynny teren. Dolina Jordanu, Saronu i pustynia Sin są w białym matowym kolorze, na ich zaś tle ukazują się żółte i zielone oazy, palmy z czerwonymi owocami, płowy lew w pogoni za gazelą, nad Nilem paw i nenufary. Trzeba powiedzieć, że autor mozaiki miał wiele zrozumienia zarówno dla przyrody jak dla miast i ich dokładnego określenia.

Na mozaikowej mapie z Madaby w jej obecnym stanie jest zaznaczonych i nazwanych około stu miejscowości. Zajmują one mniej lub więcej miejsca zależnie od pozycji poszczególnych miejscowości w życiu Chrystusa Pana. Jerozolima zatem zajmuje nieproporcjonalnie wiele miejsca w porównaniu z innymi miejscowościami.

Każde z miast na mapie charakteryzuje się jakąś budowlą, układem budynków, ulic czy też szczegółów sobie tylko właściwych, np. w Kalliroe widzimy trzy gorące źródła, a przy środkowym źródle budynek z absydą⁷; charakterystyczne dla poszczególnych miejscowości fortyfikowanie możemy zobaczyć w Jerozolimie, Keraku, Bet Zacharia; ciekawe wciśnięcie pomiędzy skały w Modzib (Arnon) i w Ahza (Zared); ulice z kolumnami w Jerozolimie, Gazie, Neapolis (Nablus)⁸; szeroki również z kolumnami plac w Gazie a prostokątny w Askanionie; w Askanionie widzimy nawet pałac Heroda W. i fontanny; półokrągłą fontannę widzimy w Eleuteropolis.

⁶ Ch. Clermont Ganneau (*Archeological and Epigraphic Notes on Palestina*, VI. The Land of Promise mapped in Mosaic at Madaba, Palestine Exploration Fund. Quarterly Statement 1901, 235—46) był przekonany, że ustawienie mapy miało na uwadze ten widok, jaki na Ziemię Obiecaną miał Mojżesz z góry Nebo.

⁷ J. Manfredi, *Callirhoe et Baarou dans la mosaïque géographique de Madaba*. Revue Biblique 12 (1903) 266—71.

⁸ F. M. Abel, *Naplouse, essai de topographie*. Revue Biblique 32 (1923) 121—32.

Małe miejscowości różnią się od siebie drobnymi szczegółami; różną ilością wież i ich ułożeniem, rozkładem domów, wysokością dachów itp. Bardzo pilnie autor przedstawiał sanktuaria istniejące w VI w. np. bizantyński kościół w Galgala zwany Dodekaliton, piękną bazylikę z absydą w Bet Zacharia, kościoły w Nikopolis (Emmaus), Jabne, w Gazie, Keraku itp. Miasta te, domy i sanktuaria oraz ich szczegóły zostały uwydatnione różnokolorowymi kamieniami.

Nad każdym miastem lub czasem obok niego znajdują się napisy wykonane w języku greckim. Czasem obok miejscowości jest tekst biblijny, który się do niej odnosi. Ponadto zaznaczone są pokolenia izraelskie również z odpowiednim tekstem biblijnym. Napisy zależnie od ważności są wykonane z większych lub mniejszych liter, a przy tym w różnych kolorach w ten sposób, aby na tle były widoczne.

Umieszczanie tych wszystkich szczegółów na mapie wykonanej z kamyków przedstawiało niemały trud, a trzeba powiedzieć, że mimo to odchylenia od właściwego położenia poszczególnych miejscowości możemy zauważyć tylko nieliczne.

Jerozolima na mozaikowej mapie z Madaby rzuca się w oczy nie tylko przez swoją wielkość, ale także przez szczegóły, które zostały w niej uwidocznione. Przez środek miasta z północy na południe prowadzi główna ulica z kolumnami po obydwóch stronach, obok niej łącząc się z północnym wylotem poprzedniej ulicy w stronę wschodnią prowadzi ulica druga. Obok niej są również kolumny. Wydaje się, że są to te same dwie główne ulice, które w Jerozolimie jeszcze do dziś istnieją. W północnej stronie schodzą się one na placu przed bramą Damasceńską. Na mapie plac ten ma kształt owalny, a na nim stoi kolumna cesarza Hadriana. Brama Damascejska ma bardzo mocne wieże. Z innych ulic wyraźnie zaznaczona jest ulica obok Antonii z potężną bramą Beniamina, obecną Bab Sitti Miriam. Łuku Ecce Homo autor mozaiki nie zaznaczył.

Mury Jerozolimy są wzmocnione dziewiętnastu wieżami ochronnymi — niektóre z nich możemy rozpoznać i nazwać. W bramach tych murów i wież autor mozaiki umieścił trzydzieści pięć budynków, w większości kościołów. Dokładne określenie ich jest przedmiotem dyskusji, nie ulega jednak wątpliwości, że pomiędzy innymi mamy kościół św. Anny obok sadzawki Betsaida i bazylikę Grobu Chrystusa Pana. Tę ostatnią autor mozaiki potrafił przedstawić z wielu ciekawymi szczegółami. Widzimy zatem schody z głównej ulicy prowadzące do tej świątyni, zewnętrzny dziedziniec z trzema bramami prowadzącymi do bazyliki, tzw. martyrium. Wnętrze bazyliki i dalsza jej część tam, gdzie znajduje się Kalwaria są zakryte dachem i dlatego niewidoczne. Widzimy jednakże kopułę, która nakrywa sam Grób Chrystusa Pana i miejsce Jego Zmartwychwstania.

Kolorowe kamienie pod ręką autora mozaiki potrafiły te wszystkie szczegóły uwydatnić w jednej tylko Jerozolimie. Dzięki kolorowym kamikom widok miasta jest wspaniały: mury i wieże w kolorach czarnym,

purpurowym i zielonym otaczają złocone fasady kościołów, których drzwi i okna są czarne w białym obramowaniu a dachy świecą purpurą wśród biało-żółtych ulic. Dla zaznaczenia szczegółów służyły jeszcze kamyki karminowe i kamyki o różnych różowych i żółtych odcieniach⁹.

Święte miasto tak przedstawione przyciągało oczy widza. Cała zaś mapa, której koloryt w innych częściach nie był wcale uboższy, oszalała tego, kto pierwszy raz spojrział na Ziemię św. przed nim rozpostartą. W tym wielkim bogactwie szczegółów i w żywym kolorycie mapy wyraziło się głębokie uwielbienie nieznanego zakonnika dla ziemi, na której stopy swoje stawiał Chrystus Pan. Uwielbienie zaś to przelewało się na wiernych kontemplujących obraz Ziemi św.

Obok tej wartości mozaikowa mapa z Madaby obecnie przedstawia ogromną wartość naukową dla topografii Palestyny. Dzięki niej możemy ściśle zlokalizować niektóre biblijne miejscowości a w wielu wypadkach zobaczyć rozkład ulic oraz poznać wygląd najbardziej charakterystycznych budowli. Jako przykład może tu służyć bazylika Grobu Chrystusa Pana wybudowana przez cesarza Konstantyna.

O ile wygląd tej ostatniej budowli przedstawionej na mapie z Madaby możemy porównać z jej fasadą przedstawioną na mozaice znajdującej się w absydzie kościoła św. Prudencjanny w Rzymie a pochodzącej z IV w.¹⁰, a także z naśladownictwami jej zarysów, jakie spotykamy w późniejszych kościołach,¹¹ to sama mozaikowa mapa Ziemi św. jest unikatem, i dlatego przedstawia dla nauki wartość nie do oszacowania.

Lublin

Ks. FELIKS GRYGLEWICZ

Ks. Ludwik Stefaniak, CM., Kraków

KIM BYLI CZŁONKOWIE SEKTY Z QUMRAN!

Aczkolwiek od chwili znalezienia słynnych manuskryptów pustyni Judzkiej upłynęło już dzisiaj 14 lat, a bibliografię na ten temat wyraża się dziś cyfrą ponad 4000 rozpraw, artykułów oraz niezliczonej ilości recenzji, jednym z do niedawna dyskutowanych zagadnień był problem: Do kogo

⁹ M. Gislser, *Jerusalem auf der Mosaikkarte von Madaba*. Das Helige Land 56 (1912) 214—27. P. Thomsen, *Das Stadtbild*, a. c. 149—74, 192—219. Kolorową reprodukcję Jerozolimy z mapy z Madaby zob. H. Leclercq, *Madaba*, Dictionnaire d'archeologie chretienne et de liturgie 10 (1931) 836 n.

¹⁰ R. T. O'Callaghan, a. c. 666, L. Vincent, *Quelques representations antiques du Saint-Sepulcre constantinien*, Revue Biblique 10 (1913) 531—9.

¹¹ L. Vincent, a. c. 539—46. H. Grisar, *Antiche basiliche di Roma imitanti sanctuari di Gerusalemme e Betleemme*. Analecta Romana 1 (1899), 355.